

RIKSANTIKVAREN
Postboks 1483 Vika
0116 OSLO

Team kulturarv

Vår dato: 13.06.2025

Deres dato:

Vår referanse 25/10859-8

Deres referanse:

Vår saksbehandler: Frida Aakervik Berg

Telemark fylkeskommune - hørings svar til forslag til bevaringsstrategi for næringers og industriers kulturmiljø

Forslag til bevaringsstrategi for næringers og industriers kulturmiljø har vært politisk behandlet i følgende politiske utvalg:

Behandlet av	Møtedato	Saknr
1 Fylkeskommunalt eldreråd	20.05.2025	46/25
2 Hovedutvalg for næring, industri og klima	04.06.2025	53/25
3 Hovedutvalg for kultur, reiseliv og frivillighet	04.06.2025	54/25
4 Fylkesutvalg	11.06.2025	53/25
5 Fylkestinget	19.06.2025	55/25

Innstillingen fra fylkesdirektøren ble enstemmig vedtatt i utvalgene. Fylkestinget møter etter høringsfristen. Eventuelle endringer til innstillingen fra Fylkestinget blir ettersendt til Riksantikvaren.

Vedtak

1. Vedlagte forslag til høringsuttalelse sendes som hørings svar til Riksantikvaren.
2. Telemark fylkeskommune støtter arbeidet med bevaringsstrategi for næringers og industriers kulturmiljø, og peker spesielt på følgende punkt:
  - a. De økonomiske virkemidlene for ivaretagelse av teknisk-industrielle anlegg må prioriteres og styrkes. Store og komplekse anlegg krever stor og langsiktig økonomisk innsats dersom de skal kunne brukes og bevares for fremtiden. Det offentlige må gi tydelige og forutsigbare rammer for finansieringen av teknisk-industrielle anlegg.
  - b. Kompetansen til å ta vare på anleggene må bevares og styrkes.
  - c. Dagens femten utvalgte teknisk-industrielle anleggs status og prioritering må avklares for å sikre forutsigbarhet.
  - d. Tettere samarbeid mellom Klima- og miljødepartementet og Kultur- og likestillingsdepartementet er helt avgjørende. Museene må styrkes med forutsigbare rammer fremfor prosjektbaserte tilskudd.

- e. Det er svært positivt at forholdet til arkeologiske metoder og fagfelt er ivaretatt i strategien.
- f. Å endre formulering fra industrien som bygde landet til industrien som bygde samfunnet er et godt grep som viser en større grad av helhetlig tilnærming til tematikken.

Høringssvar

Vi viser til høringsutkast fra 28.april 2025. Det har vært god informasjon og involvering underveis i arbeidet.

Generelt

Strategien favner et bredt spekter av kulturmiljø, og vi forstår at strategien skal romme miljø og tematikk også utenfor kulturmiljøforvaltningens tradisjonelle virkeområde. Behovet for å gjøre nytte av andre virkemidler er derfor stort. Dette vil kreve høy grad av koordinering og samarbeid på tvers av offentlig og privat sektor. Graden av oppfølging fra regionalt nivå til dette vil variere etter kapasitet, og det er uklart hvilke verktøy som blir stilt til disposisjon.

I strategiarbeidet så langt er forhold knyttet til økonomi ikke behandlet. Det fremstår uklart hvordan arbeidet skal kunne la seg gjennomføre når alle strategier er ferdigstilte og det fra statlig nivå forventes oppfølging fra det regionale forvaltningsnivået. En god oppfølging av strategiene vil være avhengig av en finansieringsmodell som gir handlingsrom til å kunne prioritere arbeidet. Dette gjelder også for det arkeologiske kunnskapsgrunnlaget som fordrer ressurser både til feltarbeid og tverrfaglig analyse. Det bør vurderes hvordan statlig nivå kan legge til rette for dette gjennom støtteordninger.

Hvordan strategiene sys sammen er sentralt. Temaene er til dels overlappende mellom strategiene; gårdstun ved bygdesenter, bynær industri er eksempel. Sluttproduktet må ta hensyn til den praktiske bruken av strategiene. Tiltak og rapportering bør ikke låses rigid til bestemte strategier, mål og prioriteringer.

Kunnskap og engasjement

Engasjement rundt industrielle kulturmiljø er bra og nødvendig. Det er et område som har fått liten oppmerksomhet. Når industri legges ned, tar det lang tid – ofte tiår - før lokalsamfunnet og omgivelsene ser verdien av å ta vare på de fysiske kulturminnene fra virksomheten. I denne fasen er det kritisk å få til et engasjement og sikre ting før de går tapt. Den offentlige forvaltningen har her et ansvar. Deltema 1 har den samme sårbarheten som deltema 2 når utviklingen endrer forutsetningene og industri legges ned eller flyttes.

I arbeidet med kunnskapsoppbygging og dokumentasjon bør arkeologisk metode og fagkompetanse inngå som en naturlig del. Arkeologien kan gi verdifulle bidrag til innsikt i produksjonsmåter, sosial organisering og endring i landskap og næringsstrukturer, særlig der bygninger og anlegg er tapt. Dette kan styrke kunnskapsgrunnlaget og støtte helhetlig vurdering av kulturmiljøets verdi og potensial.

Det bør i denne sammenheng også vurderes hvordan arkeologiske funn og dokumentasjon kan brukes i formidlingssammenheng og opplevelsesbasert kulturmiljøarbeid, både fysisk og digitalt.

De prioriterte TIK-anleggene

Strategien omtaler de femten TIK-anleggene. Dette gjelder i alle tre deltema med hensyn til deres kompetanse, men i innledningen også i mer “negative” ordlag som et snevert utvalg begrenset til det tidlige 1900-tallets næring. I et mangfoldsperspektiv er dette riktig, men bunner dels i en erkjennelse av at det offentliges innsats må prioriteres på et svært kostbart felt og dels i at nettopp den perioden er svært viktig industrihistorisk for byggingen av samfunnet vårt (jf. deltema 1 i strategien).

Det er ikke pekt ut noen retning for disse anleggene i strategien, eller hvilken prioritering disse skal ha framover. Den kan se ut som innsatsen på bevaring og bruk anses avsluttet. Vår erfaring er at virkemiddelapparatet til TIK-anleggene er blitt redusert og smurt tynnere ut når også andre anlegg får tilgang til allerede små offentlige midler.

De 15 TIK-anleggene løftes frem ut fra deres kompetanse. Dette er veldig bra! I Telemark jobber vi aktivt med å bygge opp arenaer for kompetanse tilpasset teknisk-industrielle anlegg, blant annet en satsing på håndverkskompetanse innen mur, puss, betong og mekaniske fag. Denne kompetansen er imidlertid ekstremt sårbar og avhengig av at museene har kapasitet og rammer som gjør kompetansedeling mulig. I bunn ligger den fysiske bevaringen og driften av anleggene som ikke omtales i strategien. Anleggene krever fortsatt kostbart vedlikehold og istandsetting. Kan de i større grad løftes frem som et grunnlag som skal opprettholdes og videreutvikles? Erfaringene fra anleggene forteller at det er kostnads- og ressurskrevende type kulturminner. Å ivareta helhetlige miljø er særdeles vanskelig og kostbart.

Vi er dypt bekymret for at kompetansen som er opparbeidet gjennom bevaring og bruk på disse anleggene får mer uforutsigbare rammer. I vårt område er Rjukanbanen langt fra ferdig istandsatt. Uten at disse kostnadskrevende anleggene får satset på bevaring og bruk ved hjelp av offentlig forvaltning, forsvinner også kompetansen. Dette vil i sin tur gå utover det gode strategiske valget om å bruke den kompetansen som er opparbeidet i et bredere perspektiv på de valgte deltema.

Det hadde derfor vært nyttig om strategien bidro med en klargjøring av anleggenes nåværende og framtidige status. Vi savner TIK-anleggene under satsingsområde bruk og bevaring.

Om utfordringsbildet

Denne strategien står i en spagat mellom ønsket om mangfold på den ene siden, og helheter og sammenhenger på den andre. Størrelse og ressursbehov på TIK-området skaper dilemmaer og økonomiske utfordringer. I Telemark har vi søkt etter og lagt ned ressurser og tid i å ta vare på helheter (Tinfos, Rjukan-Notodden Industriarv, kraftanlegg, Bandakkanalen). Dette krever kontinuerlig arbeid og forutsigbare rammer også framover.

Strategien er kun så vidt innom en av de største utfordringene med teknisk-industrielle kulturminner, nemlig kostnadsbildet sett opp mot et mål om å ta vare på et mangfold. Denne typen kulturminner er langt mer kostnadskrevende å ivareta enn andre typer. Dette gjør at staten fra sin side er helt nødt til å legge noen prioriteringer til grunn i sin økonomiske virkemiddelbruk dersom satsingsområdet bruk og bevaring skal ha mening på dette temaet.

Krevende bevaring og ombruk er en utfordring for denne typen kulturminner og må vies større plass og oppmerksomhet. Ombruk er særlig vanskelig og kostnadskrevende. Dette er basert på erfaringer fra bevaringsprogrammet og eksisterende fredninger. Strategien burde omtalt dette generelt og for alle deltema.

Tettere samarbeid mellom offentlig forvaltning og museer og KLD og KUD ønskes varmt velkommen. Statlig samordning på feltet er etterlengtet. Samarbeidet må begynne på departementsnivå for å kunne legge rammer for det samme på nivåene under. Erfaringene fra Rjukan-Notodden Industriarv forteller at dette er nødvendig, men dessverre langt fra tilstrekkelig med tanke på økonomi og kapasitet. Museene sliter med manglende faste og forutsigbare rammer og kapasitet for ivaretagelse av industriarven. Grensedragningene mellom departementene og deres virkemiddelbruk bidrar ikke i dag i tilstrekkelig grad.

Deltema 1: Industrien som bygde samfunnet

Dette temaet treffer Telemark godt, og viderefører noe av arbeidet som er lagt ned for teknisk-industrielle kulturminner frem til nå. Som industrimiljø har vi bl.a. brynesteinsmiljø, Rjukan-Notodden Industriarv, kraftindustri og skipsindustri. Hjørnesteinsbedrifter er blant andre Hydro og Tinfos, Skotfos brug, Porsgrund porselen og de mange bedriftene som er samlet på Herøya i Porsgrunn. En helhetlig tilnærming er veldig bra, men vi mener at handlingsdelen da må våge å prioritere innsats og virkemidler i satsingsområdet bevaring og bruk.

Det pekes på helhet, men vi savner begrepene produksjonslinjer og produksjonsutstyr. Produksjonslinjer kan være strukturer og sammenhenger i industrimiljøer, for eksempel mellom bygninger. Produksjonsutstyr går i all hovedsak tapt, og er et tema en strategi om industri absolutt bør ta opp.

I deltemaet vil det være viktig å inkludere arkeologiske perspektiv i det tverrfaglige arbeidet, for å dokumentere både de fysiske sporene etter virksomheten og de sosiale og kulturelle strukturene som ellers kan være lite synlige.

Deltema 2: Våre mangfoldige næringer

Deltemaet treffer greit både med tanke på kjent industri og kunnskapshull. Middelalderbyen Skien, Porsgrunn mekaniske verksted og Porsgrund porselen er eksempel på byindustri i Telemark. Eksempel på særegen småindustri kan være eksport av is som vi finner spor etter i landskapet i dag.

Det prioriterte området for småindustri er å *tette kunnskapshull og utforske ulike sider av*

mangfoldet av lokale næringer og industrier i forskjellige befolkningsgrupper gjennom tidene. Ved bruk av arkeologiske metoder som del av kartlegging og vurdering, kan man også avdekke spor etter næringsvirksomhet som i dag er borte fra overflaten, og som ellers blir oversett i planarbeid og vern.

Deltema 3: Industriens logistikk

Dette er et veldig godt deltema som sørger for søkelys på helheten rundt industrianlegg og produksjon. Produksjonslinjer fremfor arkitektur og objekter er en riktig retning. Telemark har over flere år jobbet med tematikken både rundt Hydros industri og rundt kraftindustrien. Dette er imidlertid svært krevende å bevare i sin kontekst. Enkelte av disse, slik som for eksempel jernbane, er svært kostnadskrevenende å ivareta og drifte og har sjelden livets rett uten betydelig offentlig innsats.

Å løfte frem sammenhengen mellom faste og bevegelige kulturmiljø er bra. Erfaringen fra Rjukan-Notodden Industriarv forteller imidlertid at dette er ekstremt krevende uten betydelig finansiering. Norge som statspart sliter med å kunne sikre det ypperste vi har på dette feltet med internasjonale forpliktelser.

I Telemark er vognene på Rjukanbanen (både fredet og ikke fredet) eksempel på bevegelige kulturminner. Vannveiene med Telemarkskanalen/Bandakkanalen er eksempel på infrastruktur som del av næringers og industriers kulturmiljø. Det samme er Tinnosbanen og Rjukanbanen, Arendalsbanen i Nissedal, restene av utskipping av kalk til Hydro på Arøya og kaianlegget på Menstad.

Oppsummerende punkter

- De økonomiske virkemidlene for ivaretagelse av teknisk-industrielle anlegg må prioriteres og styrkes. Store og komplekse anlegg krever stor og langsiktig økonomisk innsats dersom de skal kunne brukes og bevares for fremtiden. Det offentlige må gi tydelige og forutsigbare rammer for finansieringen av teknisk-industrielle anlegg.
- De femten TIK-anleggenes status og prioritering bør avklares for å sikre forutsigbarhet.
- Det er positivt at strategien framhever kompetansen som ligger til TIK-anleggene. Denne må bevares og styrkes.
- Tettere samarbeid KLD og KUD er helt avgjørende. Museene må styrkes med forutsigbare rammer fremfor prosjektbaserte tilskudd.
- Produksjonsutstyr må omtales mer utførlig som et tema.
- Det er svært positivt at forholdet til arkeologiske metoder og fagfelt er ivaretatt i strategien.
- Å endre formulering fra *industrien som bygde landet* til *industrien som bygde samfunnet* er et godt grep som viser en større grad av helhetlig tilnærming til tematikken.

Med hilsen

Eystein Andersen
Teamleder kulturarv
Seksjon for kultur

Frida Aakervik Berg
frida.aakervik.berg@telemarkfylke.no

Dokumentet er elektronisk godkjent og sendes uten signatur.